
LA TRADICIÓ MANUSCRITA
DE LA NARRATIVA EN VERS OCCITANOCATALANA:
ELEMENTS PER REPLANTEJAR L'ANÀLISI DEL GÈNERE¹

LAURA GALLEGOS AMBEL
 laura.ambel@gmail.com
 Universitat de Girona

Resum: Tot i que la narrativa en vers és un dels gèneres més importants de les literatures catalana i occitana, una sèrie de problemes que comporta *per se* n'han dificultat l'estudi, sobretot pel que fa a l'abundància de textos anònims, l'elevat nombre de peces conservades en forma d'*unica*, el fet que moltes còpies siguin fragmentàries o el tipus de manuscrits en què s'han transmès. A tot això, cal afegir-hi la influència en les anàlisis posteriors de l'obra cabdal d'Alberto Limentani (1977), en què va titllar el fenomen d'excepcional. En aquest article ens hem proposat d'explicar breument l'estat de la qüestió de l'estudi de les noves rimades i comentar la repercussió que hi ha tingut el treball de Limentani. Després d'elaborar un cens de les obres i manuscrits, podem corroborar la necessitat d'analitzar en conjunt les peces considerades catalanes i occitanes, començar a matisar alguns dels llocs comuns que ha anat repetint la crítica i obrir algunes noves perspectives de recerca.

Paraules clau: narrativa en vers, Occitània, Catalunya, noves rimades, manuscrits, literatura medieval

Abstract: Even though verse narrative is one of the most important genres of Catalan and Occitan literature, its study has been hampered by a series of inherent problems, such as the abundance of anonymous texts, the high number of pieces extant as *unica*, the fragmentary nature of many copies and the type of manuscripts that transmit them. In this article, I have set out to briefly explain the *statu quo* of the study of *noves rimades* and to review the colossal influence that Alberto Limentani (1977) had on subsequent analyses when he described the phenomenon as an exception. After having compiled a census of works and manuscripts, the results can corroborate the need to study the poems considered Occitan and Catalan as a whole, offer some nuances regarding scholarly commonplaces and open some new avenues of research.

Keywords: verse narrative, Occitania, Catalonia, *noves rimades*, manuscripts, medieval literature

La narrativa en vers és un dels gèneres més importants de la literatura catalana medieval, clarament relacionat amb la cultura trobadoresca i fonamental per avaluar la recepció dels trobadors a Catalunya². Malgrat aquesta notorietat, però, no disposem encara d'una descripció genèrica del conjunt perquè la seva anàlisi topa amb diversos obstacles, com ara

¹ Aquest treball s'ha fet en col·laboració amb el projecte *Troubadours and European Identity: The Role of Catalan Courts* (Recercaixa 2015 ACUP 00127).

² A banda de bibliografia específica que citarem més endavant, vegeu el paper que ocupen les noves rimades a la història de la literatura catalana medieval, per exemple l'estudi clàssic de Riquer a la seva *Història de la literatura catalana* (1964: v. 1), l'extensa presència a la nova *Història de la literatura catalana* dirigida per Lola Badia (2013: 297-372), en el capítol a càrrec de Miriam Cabré i Anton M. Espadaler, o el detallat capítol que li dedica Annicchiarico a *Panorama crític de la literatura catalana* (2011: 60-123).

l'elevat nombre de textos anònims, els problemes de datació o les dificultats per concretar-ne les fonts i els models. En aquest sentit, també cal sumar-hi el fet que la seva transmissió manuscrita és accidentada: una gran quantitat de peces han pervingut en testimonis únics i moltes són fragmentàries. La naturalesa mateixa dels textos és, alhora, àrdua de catalogar: es tracta d'un corpus d'allò més híbrid i multiforme, l'enorme complexitat del qual no queda reflectida en la majoria d'intents de caracterització i classificació. Alguns treballs sobre el fenomen destaquen que la tradició ha estat titllada d'heterogènia –com hem esmentat, pel seu caràcter híbrid– també quant als temes i als registres, de clares ressonàncies franceses i occitanes, i la situen en una època d'entre finals del segle XIV i el segle XV³. Crida l'atenció, però, la distància cronològica que la separa de la narrativa en vers dels trobadors ja que, com hem assenyalat, la seva afinitat és innegable i, de fet, no s'ha qüestionat mai l'herència trobadoresca com un dels elements que cohesionen el conjunt.

Aquesta cesura temporal sembla que també ha impossibilitat establir una connexió directa entre el vers narratiu occità –majoritàriament del segle XIII– i la tradició posterior a la Corona d'Aragó. En conseqüència, les obres d'àmbit occitanocatalà s'han repartit quasi arbitràriament en els estudis d'una o altra tradició, en moltes ocasions partint de criteris com el manuscrit en què s'ha conservat o la coloració lingüística de la còpia. Alguns dels casos més il·lustratius són el famosíssim *Jaufre*, considerat occità –tot i que l'autor esmenta que es va compondre a la cort catalanoaragonesa– o les noves del besaluenc Ramon Vidal, escrites en occità, llengua literària del moment, i per això poc estudiades des de l'àmbit català, mentre que, per exemple, les de Cerverí de Girona han estat força ignorades pels occitanistes, perquè l'autor és d'origen català i tardà. Un cas encara més emblemàtic és el *Blandin de Cornualha*, que ha anat canviant d'adscripció: majoritàriament s'ha considerat català, però l'última editora, per exemple, l'ha col·locat en l'òrbita occitana⁴. En canvi, la catalanitat de peces que s'han preservat en còdexs catalans, com el *Conte d'amor*, rarament s'ha posat en dubte, malgrat el ressò occità de la llengua emprada⁵. En conseqüència, doncs, podem afirmar que la historiografia trobadoresca gairebé mai no ha tingut en compte l'evolució catalana de les noves rimades, i que des dels estudis catalans no s'ha procurat fer un enllaç amb la poesia narrativa trobadoresca, fora de considerar-la un origen remot.

Pel que fa a la narrativa en vers occitana, als problemes abans esmentats, inherents al gènere, s'hi sumen d'altres prejudicis, alguns dels quals remunten als primers investigadors que se'n van ocupar, que van considerar-la menor respecte a la lírica dels trobadors. Per entendre quina és la percepció actual del vers narratiu, cal fixar-nos sobretot en el treball d'Alberto Limentani, *L'eccezione narrativa. La Provenza medievale e l'arte del racconto* (1977) i, especialment, en la celeberrima definició del corpus allà recollida. L'autor, en una densa introducció, elabora un estat de la qüestió on afirma que la desigualtat numèrica entre el corpus líric i el corpus narratiu és conseqüència, en primera instància, de la tria dels compiladors dels manuscrits, que van recollir de manera gairebé exclusiva obra lírica –una decisió que, segons el seu parer, en reflecteix el predomini absolut en la literatura occitana medieval. Després de comentar les aportacions d'estudiosos anteriors, Limentani conclou, tal i com avança al títol, que la tradició occitana ha de considerar-se una excepció, ja que a més de l'escàs nombre de peces conservades, s'hauria desenvolupat relativament tard en comparació amb la literatura romànica i germànica. No obstant aquesta singularitat, l'autor,

³ Sense ànim de compilar aquí tota la bibliografia rellevant, vegeu, a tall d'exemple, les anàlisis en tres treballs que volen donar compte de manera breu però sistemàtica de tota la tradició: Pacheco (1983), Orazi (2002) i Annicchiarico (2003). També convindria destacar, però, estudis menys sistemàtics però que tenen voluntat interpretativa, com ara Grifoll (1995).

⁴ L'edició de Sabrina Galano (2004) n'argumenta el caràcter occità i el *Blandin* també queda recollit al repertori de narrativa en vers occitana de Lazzerini (2001: 225-226), que significativament el posa en relació amb el *Jaufre* i expressa la necessitat d'anàlitzar amb més detall la confluència lingüística que representa.

⁵ Com a excepció, vegeu Asperti (1985) i el desenvolupament d'aquesta proposta a Cabré - Rodríguez Winiarski (2016).

per tal de revifar i aprofundir l'anàlisi del gènere, proposa tenir en compte diversos aspectes, entre els quals destaquem: primerament, que el discurs sobre l'experiència narrativa a Provença no hauria de limitar-se a obres tan concretes com *Flamenca* o *Jaufre*, tingudes com les més reeixides; que la tradició demana una reestructuració profunda per acabar de distingir-ne els trets fonamentals; que els textos que constitueixen aquesta «excepció» tenen una frontera difusa perquè es creuen contínuament amb d'altres gèneres, sobretot amb l'èpica i la didàctica –a més a més de l'hagiografia, la fàula, l'al·legoria, la literatura moral i la religiosa; que la lírica trobadoresca exerceix una influència irrefutable en tots ells i, finalment, que és erroni plantejar l'estudi de les *novas* rimades occitanes a partir del cas francès, sinó que caldria analitzar-les dins del seu propi context cultural.

Tot i aquest intent de revaloració, la intenció de la qual era servir de preàmbul per mirar de resoldre els problemes que presentava –i encara presenta– el gènere, poc estudiat i, fins i tot, menystingut, la crítica posterior va convertir el títol de l'obra de Limentani en un clíxé desafortunat –o afortunat, perquè ha tingut un gran abast i s'ha sobreposat a les implicacions que l'autor havia atorgat–, gairebé sense parar esment en el contingut de la introducció. Hem batejat aquesta situació amb el nom «l'efecte Limentani». És fàcil trobar un bon nombre d'edicions i articles en què hom ha repetit incansablement que la narrativa occitana és una anormalitat, quelcom inusual, amb l'afegit que fora de les dues grans obres considerades principals, la resta té una rellevància més aviat anecdòtica. Ens sembla un cas ben il·lustratiu l'excel·lent manual *Letteratura medievale in lingua d'oc* de Lucia Lazzerini (2001): en el capítol dedicat al vers narratiu, el títol «L'eccezione narrativa» simplement encapçala, sense cap comentari, una sèrie de subapartats que corresponen a obres individuals. El fet de qualificar-lo d'excepcional, al capdavant, resulta en una llista i descripció de cadascuna de les «excepcions», sense aportar cap panorama general ni nocions de conjunt a mode d'introducció que justifiquin la suposada raresa del gènere.

En definitiva, doncs, i malgrat la voluntat de Limentani de procurar una anàlisi més adequada del fenomen occità, els crítics han continuat estudiant les peces de manera individual, sense connectar-les amb el seu context literari. Pel que fa a la tradició catalana, hom pot trobar-hi també aquesta tendència «individualista» i, fins i tot en les ocasions en què, molt encertadament, sí que s'ha tingut en compte l'origen occità del vers narratiu, hi ha hagut dificultats a l'hora d'amalgamar les nocions heretades des dels inicis de les dues escoles historiogràfiques. En les contradiccions que es generen, doncs, podem adonar-nos com ha influït la valoració de Limentani, fins al punt que la recerca posterior no ha proporcionat gaire més dades de conjunt per reavaluar-la, com il·lustren els tres exemples que proposem. La primera cita prové del volum *Le roman occitan médiéval* de Jean-Charles Huchet (1991: 9), una de les poques monografies dedicades a la narrativa en vers occitana després de Limentani:

La production épique et romanesque occitane du Moyen Âge paraît donc avoir partagé le même statut de minorité, perceptible à la quantité de textes conservés qui reste dérisoire comparativement à celle de la lyrique et à la vivacité des traditions épique et romanesque en langue d'oïl.

La segona pertany a un article d'Anton M. Espadaler (1997: 65) que fa referència de passada a la tradició de noves rimades a propòsit del retrat del rei Jaume I a la crònica de Bernat Desclot:

Em fa tot l'efecte que cal convenir que, en primer lloc, aquest text o textos havien de procedir de la mateixa àrea cultural a la qual pertanyien tant el monarca com el cronista: l'occitanocatalana. En aquest món, poc propens a la narrativa, fins al punt que aquesta ha estat considerada, amb justícia, com una excepció –recordi's el bell llibre de Limentani, *L'eccezione narrativa* (1977)–, els cavallers cortesos protagonitzen dues històries, dos contes, per dir-ho també amb Desclot quan assenyalava els fets històrics de què tracta, que són *Flamenca* i *Jaufre*.

Per a Espadaler, fer confluïr ambdues tradicions resulta natural, cosa que implícitament remunta els orígens de la narrativa catalana a la cultura trobadoresca. Tot i això, accepta l'etiqueta d'excepció heretada del fenomen occità, sense parar esment a la poca càrrega interpretativa que en comporta la repetició mancada d'argumentació.

En la mateixa línia, Lola Badia, a *Tres contes meravellosos del segle XIV* (2003: 19) també emmarca la introducció del *Salut d'amor*, el *Frare-de-Goig i Sor-de-Plaer*, i de la *Faula* de Guillem de Torroella en uns paràmetres occitanocatalans, en aquest cas subratllant la importància de la narrativa. Tanmateix, en evocar l'estudi de Limentani, rebaixa el pes de la tradició occitanocatalana respecte a la francesa, tal com indica també la citació d'Huchet, cosa que duu a la consideració dels textos occitanocatalans com un «corpus petit i marginal»:

Aquesta dada recorda que Torroella i els altres dos anònims s'expressaven en noves rimades per una qüestió de gustos locals i de tradicions narratives pròpies de l'àrea occitanocatalana. De fet, paral·lelament a la novel·la en prosa es continua produint novel·la en vers, en francès i en occità, als segles XIII, XIV i XV, tot i que el volum de materials narratius en vers escrits en aquest darrer idioma és incomparablement menor. No passem de la dotzena de títols: els més destacats són el *Jaufre* i la *Flamenca*, tots dos del segle XIII (vegeu Huchet i Limentani). [...] Al costat de la massa ingent de la narrativa francesa, el món de la ficció occitanocatalana és petit i marginal, però això no vol dir que no tingui valors ni personalitat pròpia [...].

Hem triat fragments de tres dels màxims especialistes en aquest camp perquè il·lustren la necessitat de reexaminar certes dades que es donen com a sabudes, o que mai no s'han explorat plenament, si volem arribar a caracteritzar millor el conjunt i la seva evolució. Per tal de repensar la manera en què s'ha de plantejar l'estudi de la narrativa en vers cal, sens dubte, seguir la línia que suggereixen els dos darrers treballs i situar-la dins de l'àmbit occitanocatalà. Tanmateix, també s'han de tenir presents les contradiccions que, a simple vista, són inherents al gènere, i aquelles que pot afegir la confluència dels estudis de les dues tradicions implicades. Prèviament, és important repensar els criteris que convé adoptar a l'hora d'analitzar aquest corpus, atès el caràcter de «gènere de frontera» que ja destacava Limentani. Sobretot, hem d'estar atents a la necessitat de completar les dades de la tradició i verificar-les, per tal de poder prendre les afirmacions de Limentani com un punt de partida i no com una certesa o una explicació de la natura del fenomen.

Convindria reflexionar, d'altra banda, sobre el desenvolupament del gènere, fins allí on es pugui arribar a reconstruir, tenint en compte els textos sovint separats com a occitans i catalans i quines noves perspectives i reptes representa aquesta visió de conjunt. Un petit pas en aquesta direcció s'ha proposat recentment a Cabré i Rodríguez Winiarski (2016), en qüestionar la distància temporal que semblava allunyar la narrativa catalana de la literatura occitana. Mitjançant l'anàlisi d'un grup de textos copiats al manuscrit conegut com a *Cançonier de París-Carpentràs*⁶, les autores consideren que aquestes obres de transmissió catalana podrien situar-se més aviat al pas del segle XIII al XIV (i no a la segona meitat del XIV, com sovint s'assumeix), i apunten algunes pistes sobre la continuïtat literària que detecten entre les *novas* occitanes i les noves rimades de la segona meitat del XIV⁷.

La nostra primera contribució a aquest replantejament ha estat l'elaboració d'un cens unificat de totes les obres narratives en vers, tant les classificades habitualment com catalanes, com les occitanes, amb especial atenció a la transmissió manuscrita. Es tracta d'un instrument que, amb voluntat sistemàtica, vol recollir i organitzar informacions que fins ara es trobaven completament disperses. Tot i els pocs indicis sobre la datació amb

⁶ El còdex va ser esquarterat per Guglielmo Libri i actualment els fragments estan custodiats a la Biblioteca Municipal de Carpentras (ms. 381) i a la Biblioteca Nacional de França (ms. esp. 487).

⁷ Sobre la innegable continuïtat cultural entre Occitània i Catalunya després del segle XIII, vegeu també l'article de Laia Danés en aquest mateix volum.

què comptem per a alguns textos i, sobretot, per a molts còdexs, hem intentat ordenar el corpus de noves i els manuscrits on es copien de manera cronològica, per facilitar l'estudi de l'evolució i les relacions entre diverses peces. L'atenció especial als còdexs s'explica, d'una banda, perquè són una font d'informació a la qual fins ara s'ha donat poca atenció⁸: efectivament, bona part dels manuscrits no compten amb cap estudi o només en tenen de molt parcials. D'altra banda, perquè la caracterització que s'ha fet del gènere de les noves rimades sovint ha tingut com a factor important la consideració sobre la seva transmissió manuscrita, com hem vist, malgrat les dades incompletes que en tenim.

Partint dels primers resultats del cens que estem elaborant, ja podem fer algunes observacions a propòsit de la panoràmica sobre la tradició que s'hi recull. En primer lloc, cal destacar que ja hi consten més d'una setantena de peces en vers narratiu. Moltes, certament, només es conserven gràcies a una sola còpia, molt sovint inacabada o escapçada, però el nombre s'allunya radicalment de la desena (o com a molt vintena) que s'havia comptabilitzat des de la historiografia literària occitana. Fins i tot si descomptem la producció del segle XV, que ja comença a exhibir característiques molt diferents de les d'arrel trobadoresca, arribem a la quarantena llarga. I gairebé a la trentena si ens aturem abans de l'època dels germans March i, per tant, ens mantenim en l'època que mostra una clara unitat amb la producció considerada occitana, que encara perdura. Hem de tenir en compte que en aquestes xifres no incloem els textos occitans afins als *ensenhamens* i a la didàctica científica, que vam decidir reservar per a una segona fase del treball. A la vista d'aquestes dades potser el corpus de narrativa en vers encara ha de considerar-se una excepció, en comparar-lo amb el d'altres llengües vernacles —especialment la francesa—, però aquest cens unitari comença a fer possible una visió diferent que supera els antics pressupòsits, o almenys els qüestiona.

Sobre els manuscrits que recullen narrativa en vers hi ha força idees rebudes que cal repensar, especialment quan són judicats, de manera genèrica, de pobres, matussers o poc acurats. Tot i que molt sovint es redueix el nombre de còdexs principals a cinc —dos per a la llengua d'oc i tres per al català: els cançoners trobadorescos R i N i els manuscrits de mà catalana *V^eA^e*, *E* i *F*, respectivament—⁹, fins ara el nostre cens compta amb una seixantena de reculls, dels quals més de trenta-cinc són anteriors al segle XV. I és important destacar que, com a mínim a la primera meitat, durant el segle XV encara es continuen trobant testimonis dels textos dels segles anteriors. No obstant això, la majoria d'aquests còdexs no tenen un estudi satisfactori. Aquesta llacuna aconsella no pronunciar-se de manera gaire taxativa sobre les característiques generals del corpus de manuscrits. A primera vista, és cert que, qualitativament i en general, no semblen tan luxosos com alguns cançoners lírics. Tanmateix, potser convé canviar la perspectiva i valorar la possibilitat que l'excepció, en realitat, fossin els manuscrits extremadament acurats, que tampoc no representen ni de bon tros tots els cançoners de lírica. Sigui com sigui, és necessari recollir els resultats dels estudis sobre els còdexs que transmeten la narrativa en vers i completar-los, fent especial atenció, per exemple, a com s'integra la còpia de la narrativa en vers dins dels cançoners lírics, així com a la consideració de cançoners que reben alguns dels manuscrits esmentats.

D'altra banda, si desplacem el punt de comparació en una altra direcció, molt rellevant però que sovint no es contempla, i equiparem aquests manuscrits amb els que recullen, per exemple, la narrativa de Chrétien de Troyes, hom no hi percep gaire diferència

⁸ Vegeu les reflexions a propòsit de les dades que podríem arribar a extreure de l'estudi d'aquest aspecte a Cabré – Espadaler (2013).

⁹ Les sigles responen al catàleg de Bartsch (1904) per als manuscrits trobadorescos (amb retocs posteriors d'alguns estudiosos) i al de Massó i Torrents (1913-1914) per als còdexs catalans. Es tracta, respectivament, dels manuscrits de París: Bibliothèque Nationale de France fr. 22543 (La Vallière o d'Urfé), Nova York: Morgan Pierpoint Library M. 819, Barcelona: Biblioteca de Catalunya ms. 7 i 8 (Vega Aguiló), Palma de Mallorca: Arxiu del Regne de Mallorca SAL 5 (Estanislau Aguiló) i París Carpentras (vegeu-ne la signatura a la nota 6).

a primer cop d'ull.¹⁰ Tot i la presència de còdexs amb il·luminacions, n'abunden de no tan luxosos com els de la lírica occitana, sense que això suposi un impediment a l'hora de valorar-ne la importància literària. Així doncs, per esmentar-ne un sol cas concret, en els folis del manuscrit fr. 12560 de la Bibliothèque nationale de France —on s'hi copia *El cavaller de la carreta*— simplement hi ha reproduïda, vers a vers i a dues columnes, la peça, sense cap mena d'iconografia, en una escriptura regular i acurada, executada sobre pergamí.¹¹ Aquesta és una via de recerca que caldria seguir més enllà dels exemples anecdòtics. Tanmateix, només a partir d'un primer repàs, la tipologia que presenta la tradició francesa hauria de fer-nos matisar alguns dels judicis sobre els manuscrits de la narrativa occitanocatalana i les implicacions que tenen per a l'estudi de les obres. Convé subratllar, a més, que no tots els còdexs que conserven noves rimades són matussers o «pobres». El manuscrit fr. 2164 de la Bibliothèque Nationale de France —un dels vuit testimonis del *Jaufre*— conté una rica i molt elaborada il·luminació que evoca els passatges més importants de l'obra, equivalent, almenys en aparença, també als programes iconogràfics dels *romans* francesos.¹² És un altre tema que s'hauria d'analitzar amb cura. També crida l'atenció el nombre substancial de testimonis que conserven el *Jaufre*, una circumstància que, sense ser usual, tampoc no és tan excepcional com semblaria: vegem, per exemple, la transmissió plural de *Las novas del papagay* i la *Fanla* de Guillem de Torroella. Finalment, potser els indicis de la circulació de les noves rimades, com mostra, per exemple, el cas del *Flamenca*, —conservat només gràcies a un còdex fragmentari i a un petit extret però objecte d'una difusió més àmplia del que aquesta situació podria donar a entendre— poden ajudar a completar la imatge parcial que en dona el corpus de manuscrits conservats.¹³

El que sembla evident, i a manera de conclusió, és que si l'estudi de les noves rimades occitanes i catalanes es realitza conjuntament, alguns dels principals problemes que afecten el gènere desapareixen —sobretot quant a datació i a la percepció del gènere com quelcom marginal o irrellevant— o, si més no, la nova perspectiva presenta noves vies de recerca —especialment pel que fa a manuscrits, fonts i models. La tradició en llengua d'oc hauria de començar a allunyar-se de la connotació d'excepció i projectar-se com una manifestació paral·lela a la producció trobadoresca —no hem d'oblidar que tenim trobadors amb peces narratives com els abans esmentats Ramon Vidal de Besalú o Cerverí de Girona—, en harmonia amb les tendències literàries de l'època que, igual que la lírica, van desembocar a Catalunya posteriorment o fins i tot s'hi van gestar.

LAURA GALLEGOS AMBEL
laura.ambel@gmail.com
Universitat de Girona

BIBLIOGRAFIA

- Annicchiarico, A. (2003) «Narracions en vers» catalane medievals, *Appunti e materiali per una guida bibliografica*, Roma, Edizioni di storia e letteratura.
- Annicchiarico, A. (2011) «La narrativa en vers» dins Hauf, A. dir., *Panorama crític de la literatura catalana II*, Barcelona, Vicens Vives, pp- 60-123.
- Asperti, S. (1985) «*Flamenca* e dintorni. Considerazioni sui rapporti fra Occitania e Catalogna nel XIV secolo», dins *Cultura neolatina*, 45, pp. 59-104.
- Badia, L. (2003) *Tres contes meravellosos del segle XIV*, Barcelona, Quaderns Crema.

¹⁰ Vegeu-ne uns quants exemples, amb reproduccions fotogràfiques, a Careri (2001).

¹¹ Podeu consultar-la a Gallica (<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9060802j>).

¹² Vegeu-ne una breu descripció a Lee (2006), dins de l'estudi que presenta el text editat.

¹³ Sobre la recepció del *Flamenca*, vegeu-ne alguns apunts a l'article de Laia Danés en aquest volum.

- Bartsch, K. i Koschwitz, E. (1904) *Chrestomathie provençale (X^e-XVe siècles)*. Sixième édition entièrement refondue par Eduard Koschwitz, Marburg, Elwert.
- Cabré, M. i Espadaler, A. M. (2013) «La narrativa en vers» dins Broch, A. dir., *Història de la Literatura Catalana*, Badia, L. dir., *Literatura Medieval: Dels orígens al segle XVI I*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana / Barcino / Ajuntament de Barcelona, pp. 297-372.
- Cabré, M. i Rodríguez Winiarski, M. V. (2016) «*El conte d'Amor* i el recull narratiu de París-Carpentràs» dins Badia, L., Cifuentes, Ll., Martí, S. i Pujol, J. ed., *Els manuscrits, el saber i les lletres a la Corona d'Aragó*, Barcelona, PAM, pp. 13-40.
- Careri, M. et al. (2001) *Album de manuscrits français du XIIIe siècle*, Roma, Viella.
- Espadaler, A. M. (1997) «El retrat del rei en Jaume a la crònica de Bernat Desclot» dins Massot i Muntaner, J. coord., *Estudis de llengua i literatura en honor a Joan Veny*, Barcelona, PAM / Universitat de Barcelona, pp. 63-70.
- Galano, S. (2004) *Blandin di Cornovaglia*. Alessandria: Edizioni dell'Orso.
- Grifoll, I. (1995) «Les noves rimades entre el jo líric i la ficció de la prosa», dins *La narrativa in Provença e Catalogna nel XIII e XIV secolo*, Pisa, ETS, pp. 109-144.
- Huchet, J. C. (1991) *Le roman occitan médiéval*, París, PUF.
- Lazzerini, L. (2001) *Letteratura medievale in lingua d'oc*, Mòdena, Mucchi.
- Lee, C. (2006) *Jaufre*, Roma, Carocci.
- Limentani, A. (1977) *L'eccezione narrativa. La Provença medievale e l'arte del racconto*, Torí, Einaudi.
- Massó i Torrents, J. (1913-1914) «Bibliografia dels antics poetes catalans» dins *Annals de l'Institut d'Estudis Catalans*, 5, pp. 3-284.
- Orazi, V. (2002) «*La narratio brevis* in Catalogna» dins Brunetti, G. ed., *Il racconto nel medioevo romanzo*, Bolonya, Patron, pp. 299-329.
- Pacheco, A. (1983) *Blandin de Cornualla i altres narracions en vers dels segles XIV i XV*, Barcelona, Edicions 62.
- Riquer, M. de (1964) *Història de la Literatura Catalana I*, Barcelona, Ariel.